

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/119817>

Please be advised that this information was generated on 2019-06-18 and may be subject to change.

(In)congruente interpretatie van contingente levensgebeurtenissen in de GGZ

C. VAN STRATEN, M. SCHERER-RATH & E. HOENCAMP

SAMENVATTING

Betekenisgeving aan ingrijpende gebeurtenissen is afhankelijk van ultieme levensdoelen, die verankerd zijn in een levensovertuiging of funderende werkelijkheid van iedere persoon. Nieuwe betekenissen kunnen logisch (congruent) worden opgenomen in het levensverhaal. In dit artikel worden de resultaten van een kwalitatieve pilotstudie naar betekenisgeving aan ingrijpende gebeurtenissen door tien patiënten met schizofrenie of verslavingsproblematiek gegeven. Het gehanteerde interviewinstrument is een waardevol instrument gebleken om betekenisgeving en de bijhorende (in)congruentie in de betekenisgeving te verkennen en in beeld te brengen, ook in een klinische psychiatrische setting. Mensen met psychiatrische problematiek of verslavingsproblematiek lijken hetzelfde mechanisme van betekenis geven te hebben als andere mensen. Relatief weinig patiënten, vier van de tien, vertoonden volledige congruentie. In hoeverre dit een uiting is van onderliggende pathologie en/of bijdraagt aan een verminderd welzijn en zelfrealisatie kan op basis van dit onderzoek niet beantwoord worden.

Trefwoorden: ingrijpende ervaringen, betekenisgeving, funderende werkelijkheid, contingentie, ultieme levensdoelen, congruentie, GGZ.

INLEIDING

Alle mensen komen in hun leven in aanraking met ingrijpende gebeurtenissen, zoals ziekte, geboorte, liefde, verlies, verwaarlozing, verslaving, trauma en ongelukken. Als je ervan uitgaat dat ze ook niet hadden hoeven gebeuren worden het contingente ervaringen genoemd (Luhmann, 1984, 148-190; Makropoulos, 1997, 13-21). Positieve en negatieve ervaringen kunnen diep raken. De manier van omgaan met deze ervaringen is van invloed op het welzijn en de levenskwaliteit van de mens.

In dit onderzoek wordt beschreven hoe die betekenisgeving tot stand komt bij vijf mensen met schizofrenie en bij vijf mensen met verslavings-

problematiek. Tevens wordt gekeken of die betekenisgeving logisch samenvalt (congruentie) met de levensdoelen, die al dan niet verankerd zijn in de levensovertuiging. In geval van logisch samenvallen (congruentie) wordt de gebeurtenis zinvol in het levensverhaal opgenomen. Deze zinvolle opname in het levensverhaal draagt bij aan welzijn en zelfrealisatie (McAdams, 1993, 166). De mens schept daarmee zijn/haar eigen identiteit.

Ons referentiekader is het groeiende bewustzijn van de laatmoderne wereld die ervan uitgaat dat de wereld er ook niet of anders had kunnen zijn (Makropoulos, 1989, 25). De mens geeft zelf betekenis aan de gebeurtenissen en tracht die logisch en zinvol

in het levensverhaal op te nemen. Daarvoor maakt de mens een eigen interpretatiekader (Zirfas, 2010, 143-145). Omdat niets vastligt, is creativiteit voor betekenisgeving nodig. De vrijheid om betekenis te mogen geven kan de creativiteit zelfs bevorderen. Maar het kan ook zo zijn dat een mens ontredderd raakt, geen betekenis kan geven en met de 'waarom'-vraag blijft zitten (Makropoulos, 2008, 35-39; Scherer-Rath, 2013).

Betekenis geven gebeurt vanuit ultieme levensdoelen. Deze zijn verbonden met de funderende werkelijkheid en intrinsieke waarden, strevingen en belangen (Emmons, 1999). Ze bevorderen de integratie van de eigen identiteit via het levensverhaal ten aanzien van geluk en levenskwaliteit (Westerhof & Bohlmeijer, 2010, 69-71). Ze zijn abstract geformuleerd. Ze zijn universeel. Dat betekent dat ze nastrevenswaardig zijn voor alle mensen. Ultieme levensdoelen zijn niet te vervangen door andere doelen en zijn niet volledig bereikbaar. Maar er kunnen wel stappen in die richting gezet worden (Scherer-Rath, 2012, 134-136).

Een funderende werkelijkheid is het geheel van cultuur en levensbeschouwing van waaruit een mens leeft. Dit geheel vormt een betekenis-kader met structuren, immanente¹ en/of transcendente² verwijzingen. Van der Ven deed onderzoek naar de structuur van het religieuze bewustzijn van mensen in Noord-Amerika en Europa (Van der Ven, 1996, 1998). Het godsbeeld in de funderende werkelijkheid van de westerse mens kenmerkt zich door een bipolariteit van transcendentie en immanentie. Hoewel de transcendente dimensie de gegeven kaders en grenzen van de immanente werkelijkheid overstijgt, heeft ze wel degelijk invloed. De mens is in staat daarop te reageren, maar kan deze werkelijkheid ook negeren (Van der Ven, 1998, 159). Van der Ven onderscheidt twee vormen in deze bipolariteit: immanente transcendentie en transcendente immanentie. Met immanente transcendentie wordt bedoeld dat de hogere werkelijkheid invloed heeft op het menselijk bestaan. De mens kan hierop reageren, maar kan de invloed ook negeren. Met transcendente immanentie wordt bedoeld dat de mens zichzelf en het eigen handelen zo kan transcenderen dat hij/zij hierdoor in aanraking komt met de hogere werkelijkheid, van waaruit de mens het eigen denken en het eigen handelen kan verantwoorden of onderbouwen.

Bij de afwezigheid van die bipolariteit ontstaat absolute transcendentie of absolute immanentie. Bij absolute transcendentie wordt de betekenisgeving volledig bepaald door een theïstisch godsbeeld. Bij absolute immanentie wordt het leven louter bepaald door de mens en de immanente werkelijkheid.

Het is niet of nauwelijks bekend welke culturen en levensbeschouwingen als funderende werkelijkheden een rol spelen. Zeker bij patiënten met een langdurige ziekte en de daaruit voortvloeiende handicap is het de vraag of en zo ja op welke wijze betekenisgeving en het vermogen om congruentie te verkrijgen is veranderd, in de eerste plaats ten opzichte van de periode voor hun ziekte en/of in de tweede plaats ten opzichte van mensen zonder deze ziekte.

In dit onderzoek willen we eerst kijken of het door de Radboud Universiteit Nijmegen ontwikkelde semi-gestructureerd interview (Van den Brand, 2013) naar interpretatie van contingente gebeurtenissen ook toepasbaar is bij deze doelgroep, de populatie binnen de GGZ.

De onderzoeksvraag is: hoe (in)congruent is de betekenisgeving van ingrijpende gebeurtenissen door mensen met schizofrenie en door mensen met een verslavingsproblematiek?

In het vervolg wordt de methode van dit onderzoek besproken, waarna de resultaten gepresenteerd worden. We zullen de onderzoeksmethode en resultaten verhelderen door een uitstapje te maken naar relevante theorieën. Aan het einde geven we een aanzet tot reflectie en discussie.

METHODE

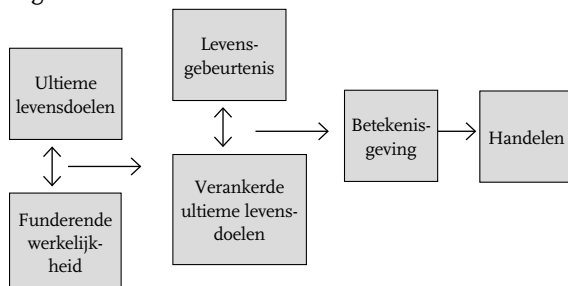
Dit is een kwalitatief exploratief onderzoek van tien patiënten die zijn geïnterviewd. Vijf hebben schizofrenie en verblijven in een langdurige woonvoorziening. De andere vijf patiënten hebben een alcoholafhankelijkheid in remissie, wonend in een tijdelijke opnamesetting.

Het onderzoeksinstrument is een semi-gestructureerd interview. Dit onderzoeksinstrument is ontwikkeld naar aanleiding van de cognitieve emotietheorie van Frijda (Frijda, 2007, 124) en Van den Brand (Van den Brand, 2013). De theorie gaat ervan uit dat ultieme levensdoelen worden geformuleerd vanuit een funderende werkelijkheid. De funderende werkelijkheid is het geheel van de cultuur en de

levensbeschouwing van waaruit een mens leeft en zijn of haar levensdoelen formuleert om vervolgens betekenis te geven aan ingrijpende gebeurtenissen (figuur 1).

In het interview werd doorgevraagd met gesloten

Figuur 1.

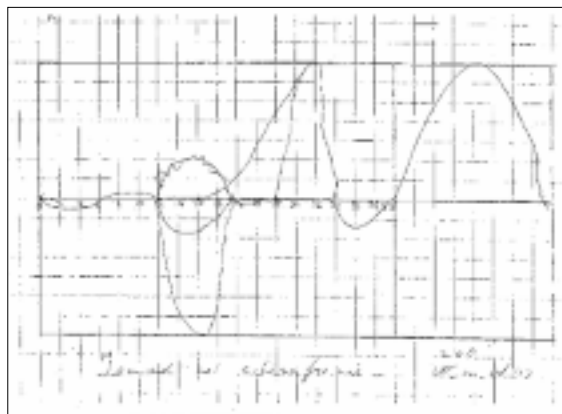
en open vragen. Met behulp van de constant vergelijkende methode zijn de interviews geanalyseerd, via de open, axiale en selectieve codering. Op grond daarvan zijn taxonomieën ontwikkeld. De beoordeling was intersubjectief. Van iedere respondent is een 'portretje' gemaakt, waarbij in een schematisch overzicht de meest ingrijpende gebeurtenissen, de waarderingen, de ultieme levensdoelen, de funderende werkelijkheid, de meest adequate betekenisgeving en de mate van congruentie zijn vermeld.

In dit interview zijn diverse stappen te onderscheiden. Na inleiding en uitleg van het onderzoek wordt als eerste stap gevraagd een grafische weergave te geven van de hoogte en dieptepunten in het leven van betrokkene. Deze weergave is een hulpmiddel om het gesprek op gang te krijgen over de hoogtepunten en de dieptepunten. Op een tijdslijn vanaf de geboortedatum tot op het punt nu wordt de levenslijn getekend met ingrijpende gebeurtenissen. Daarna wordt de levenslijn verder doorgetrokken volgens de toekomstverwachtingen van de respondent. De dieptepunten gaan naar beneden en de hoogtepunten omhoog. We laten twee voorbeelden zien. Figuur 2 is het document van een man met schizofrenie. Figuur 3 is het document van een man met verslavingsproblematiek.

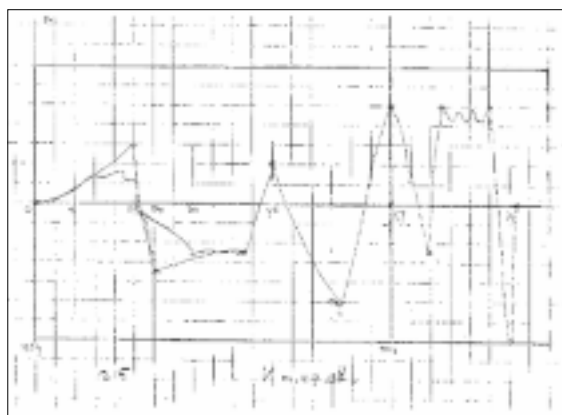
In de rest van het interview worden de drie belangrijkste door de patiënt aangegeven levensgebeurtenissen nader besproken, zoals de waardering ('Wat maakte die gebeurtenis tot een hoogtepunt of een dieptepunt?' 'Kunt u dat uitleggen?'), de funde-

rende werkelijkheid (onder andere: 'Hoe noemt u zichzelf qua levensbeschouwing?' 'Waarom is dat in uw leven te zien?' 'Heeft God, iets of een Hogere Macht er iets mee te maken?' 'Bidt u wel eens? Zo ja, kunt u vertellen wat dat met u doet?' enzovoort) en de levensdoelen (onder andere: 'Wat is uw belangrijkste levensdoel?' 'Welk levensdoel komt op de tweede plaats?' 'Is dat altijd zo geweest?' 'Is dat levensdoel in te wisselen voor een ander?' enzovoort). Met behulp van drie aviertjes met daarop uitspraken over betekenisgeving op verschillende niveaus wordt nader in beeld gebracht hoe de patiënt die gebeurtenis betekenis heeft gegeven in het leven.³

Figuur 2. Een islamitische man van drieënveertig jaar, patiënt met schizofrenie.

Figuur 3. Een atheïstische man, patiënt met verslavingsproblematiek.

RESULTATEN

In tabel 1 vindt u schematisch de resultaten van de tien patiënten. Daaronder vindt u een toelichting op de begrippen: levensgebeurtenis, waardering, ultiem levensdoel, funderende werkelijkheid, betekenisgeving en mate van congruentie.

Respondenten	Levensgebeurtenis ^a	Waardering ^b
Man.39.christelijk Schizofrenie	1. Beking 2. Psychose vrij 3. Huis gekregen	1. Hoogtepunt in het verleden 2. Hoogtepunt in het verleden 3. Hoogtepunt in het verleden
Man.36.christelijk Schizofrenie	1. Gevlucht naar Nederland 2. Dit huis gekregen 3. Zoon gekregen	1. Dieptepunt in het verleden. Nu: hoogtepunt 2. Hoogtepunt in het verleden 3. Hoogtepunt in het verleden
Man.43.moslim Schizofrenie	1. Dieprakende ontmoeting met een goede vrouw 2. Geluk en een baan 3. Huis kopen	1. Hoogtepunt in het verleden 2. Hoogtepunt in de toekomst 3. Dieptepunt in de toekomst
Vrouw.59.rooms- katholiek Schizofrenie	1. Kinderen krijgen 2. Psychotsch en depressief, op- name 3. Vriendinnen terugzien	1. Hoogtepunt in het verleden 2. Hoogtepunt in het verleden 3. Hoogtepunt in de toekomst
Man.61.protestants christelijk Schizofrenie	1. HBS-A gehaald 2. Huwelijk 3. Ouders	1. Dieptepunt in het verleden. Nu: hoogtepunt in het heden 2. Dieptepunt in het verleden 3. Hoogtepunt in het verleden en het heden
Man.53.humanist Verslaafd	1. Het omslagpunt 2. Geboorte kinderen 3. Zelfmoord vader	1. Hoogtepunt in het verleden 2. Hoogtepunt in het verleden 3. Dieptepunt in het verleden
Vrouw.57.christelijk Verslaafd	1. Geboorte zoon 2. Geboorte zoon zus 3. Laatste scheiding	1. Hoogtepunt in het verleden 2. Hoogtepunt in het verleden 3. Dieptepunt in het verleden
Vrouw.49.christelijk Verslaafd	1. Overlijden zoon 2. Opname 3. Trouwen	1. Dieptepunt in het verleden 2. Dieptepunt in het verleden en in het heden 3. Hoogtepunt in het verleden
Man.57.spirituele werkelijkheid Verslaafd	1. Overlijden vader 2. Geboorte kinderen 3. Het nieuwe leven	1. Dieptepunt in het verleden 2. Hoogtepunt in het verleden 3. Hoogtepunt in het heden
man.47.atheist Verslaafd	1. Huidige vrouw 2. Eerste pilletje 3. Mislukte zelfmoord	1. Hoogtepunt in het verleden 2. Dieptepunt in het verleden 3. Dieptepunt in het verleden

Tabel 1.

Ultiem levensdoel ^c	Funderende werkelijkheid ^d	Betekenis-geving ^e	Mate van congruentie ^f
Dicht bij God leven. Fijne sociale contacten	Transcendente immanentie.	1. Religieus, positief passief 2. Religieus, positief passief. 3. Religieus, positief. passief.	1. volledig 2. volledig 3. volledig
Onafhankelijkheid	Transcendente immanentie	1. Religieus, positief. actief. 2. Religieus, positief. passief. 3. Religieus, positief. actief.	1. volledig 2. volledig 3. volledig
Vrouw terug en voor haar leven	Immanente transcendentie	1. Religieus, positief. passief. 2. Religieus, positief. passief. 3. Religieus, positief. passief.	1. niet 2. niet 3. niet
Zangeres worden	Immanente transcendentie	1. Existentieel, positief. passief. 2. Religieus, positief. actief. 3. Existentieel, positief. passief.	1. niet 2. niet 3. niet
Normaal leven, eerbied voor ouders, gelukkig voelen	Immanente transcendentie	1. Religieus, positief. passief. 2. Religieus, negatief. passief. 3. Religieus, positief. passief.	1. partieel 2. partieel 3. partieel
In balans leven. Dienstbaar zijn. Geen schade toebrengen	Transcendente immanentie	1. Religieus, positief. passief. 2. Religieus, positief. passief. 3. Religieus, positief. passief.	1. partieel 2. niet 3. niet
Gelukkelijk zijn	Transcendente immanentie	1. Religieus, positief. passief. 2. Religieus, positief. passief. 3. Religieus, negatief. passief.	1. volledig 2. volledig 3. volledig
Blijven groeien in ontwikkeling	Transcendente immanentie	1. Existentieel, negatief. passief. 2. Religieus, positief. passief. 3. Existentieel, positief. passief.	1. volledig 2. volledig 3. volledig
Anderen geluk brengen	Transcendente immanentie	1. Religieus, negatief. passief. 2. Religieus, positief. actief. 3. Religieus, positief. passief.	1. niet 2. volledig 3. partieel
Geluk voor anderen, een betere wereld	Immanente transcendentie	1. Religieus, positief. passief. 2. Situationeel, negatief. actief. 3. Existentieel, negatief, actief.	1. partieel 2. niet 3. niet

- a. Levensgebeurtenissen. Er is gevraagd naar de drie meest ingrijpende levensgebeurtenissen. We noemen dit contingente gebeurtenissen omdat ze ook niet hadden hoeven plaats te vinden. Het is opvallend hoe weinig aan ziekte gerelateerde dingen wordt gerefereerd.
- b. Waardering. De ingrijpende gebeurtenissen worden door de respondenten hoogtepunten of dieptepunten genoemd. Ze hebben plaatsgevonden in het verleden, in het heden of zullen in de toekomst plaatsvinden. Soms treden er verschuivingen in de waardering op.
De 36-jarige christelijke man met schizofrenie ervoer de vlucht naar Nederland op dat moment als een dieptepunt. Maar nu hij er jaren later op terugkijkt, noemt hij het een hoogtepunt omdat het vluchten naar Nederland uiteindelijk positief voor hem heeft uitgekapt.
De 61-jarige protestants christelijke man met schizofrenie noemt het studeren voor het examen van de HBS een dieptepunt, omdat er toen zoveel problemen en tegenslagen waren. Nu hij terugkijkt, noemt hij het hebben van dat examen een hoogtepunt, omdat het bijdraagt aan zijn identiteit. Hij heeft het toch maar gehaald. Bij deze zelfde man is het hebben van zijn ouders een hoogtepunt, zowel in het verleden als in het heden.
De 49-jarige verslaafde christelijke vrouw noemt haar opname een dieptepunt en dat is zo gebleven tot op de dag van het interview.
- c. Ultieme levensdoelen. Acht respondenten hebben ultieme levensdoelen geformuleerd. Twee mensen met schizofrenie konden geen ultiem levensdoel formuleren: de 43-jarige moslim en de 59-jarige rooms-katholiek vrouw.
- d. Funderende werkelijkheid. Zes respondenten (2 mensen met schizofrenie en 4 mensen met een verslaving) zijn in staat om zichzelf te transcenderen waardoor zij hun eigen denken en handelen kunnen verantwoorden of onderbouwen vanuit de transcendent wereld. Vier respondenten (3 mensen met schizofrenie en 1 met een verslaving) laten dat niet zien, maar reageren of negeren de transcendent werkelijkheid. Er is geen absolute transcendentie of absolute immanentie gevonden.
- e. Betekenisgeving. Betekenisgeving kan plaatsvinden op drie niveaus. We gebruikten daarvoor een schema dat de Aspecten en Dimensies van Con-

tingente Levenservaringen (ADCL) in beeld brengt (Scherer-Rath, 2007 en 2013). Zie de figuren 4a en 4b. De mogelijke betekenisgeving via deze schema's zijn als vragen in het interviewinstrument opgenomen om betekenisgeving aan contingente gebeurtenissen los te trekken, een triggering. Achtereenvolgens werd aan de respondent gevraagd om de genoemde ingrijpende gebeurtenis eerst op het situationele niveau te duiden, daarna op het existentiële niveau en vervolgens, indien nog mogelijk, op het religieuze niveau. Begrippen ter duiding werden aangeboden (figuur 4b).

Betekenisgeving op het situationele niveau geeft aan dat de betekenis alleen geldt voor deze concrete situatie. Betekenisgeving op het existentiële niveau geeft aan dat de betekenisgeving de situationele betekenis overstijgt en ook geldt voor andere levensgebeurtenissen. Betekenisgeving op het religieuze niveau heeft een transcendent vorm, overstijgt de existentiële betekenis en heeft effect op het hele wereldbeeld. Een betekenis kan actief of passief geduid worden. Een actieve interpretatie houdt in dat deze mens actief tracht om met de betekenisgeving via de levensdoelen te bereiken. Een passieve interpretatie betekent dat de gebeurtenis deze mens is overkomen en hem/haar is toegefallen. Een betekenis kan positief of negatief geïnterpreteerd worden. Bij een positieve interpretatie wordt het streven naar een levensdoel bevorderd. Bij een negatieve interpretatie wordt het streven naar een levensdoel belemmerd. Er zijn dertig contingente levensgebeurtenissen genoemd met dertig vormen van betekenisgeving. Vierentwintig levensgebeurtenissen krijgen een religieuze betekenis, vijf krijgen een existentiële betekenis en één krijgt een situationele betekenis.

- f. Mate van congruentie. Congruentie betekent samenvallen, overeenkomen, coherent zijn. Er is congruentie als een mens één is met zichzelf, authentiek, heel. Een mens is authentiek en uit een stuk als de ervaring van dat moment aanwezig is in het bewustzijn en wanneer datgene dat in het bewustzijn is in de communicatie voorhanden is (Rogers, 1982, 20). Een authentiek mens handelt zinvol, omdat het zin(gevings)concept zinvol in elkaar zit. Niet ieder mens heeft de vaardigheid (competentie) om ingrijpende gebeurtenis een plek te geven. Een mens met die competentie is zich be-

wust van een verband tussen handelingen, wensen, behoeften en gedachten. Het zinconcept structureert het levensverhaal en laat zien hoe een mens zich realiseert in tijd en ruimte (Scherer-Rath, 2013, 133-134). Via het zinconcept komen doelstellingen verlangens behoeften en overtuiging met elkaar in aanraking of worden aan elkaar gerelateerd. Deze krijgen een betekenis of zin en bepalen vervolgens het denken en het handelen in het dagelijkse leven (Taylor, 1995, 51; Berger & Luckmann, 1995, 10-12). Het begrip congruentie sluit hierbij aan. We willen inzicht verwerven in de mate van congruentie bij de

interpretatie van ingrijpende levensgebeurtenissen die als contingent worden ervaren. Contingentie kan conflicten veroorzaken tussen ingrijpende levenservaringen en uitiem verankerde levensdoelen. We noemen een interpretatie van een gebeurtenis congruent als de ingrijpende gebeurtenis wordt ervaren en verklaard vanuit een verankerd, uitiem levensdoel en als de betekenisgeving aangeeft dat het levensdoel door die gebeurtenis wordt bevorderd of belemmerd. We noemen een interpretatie incongruent als de congruentie niet te bepalen is en als er geen relatie is tussen de waardering van

Figuur 4a: Het ADCL-schema.

	Positief	Negatief	Positief	Negatief	Positief	Negatief
Passief	Geluk	Ongeluk	Geschenk	Tragiek	Genade	Verlatenheid
Actief	Prestatie	Falen	Plicht/taak	Schuld	Roeping	Zonde
	Situationeel		Existentieel		Religieus	

Figuur 4b: Begripsverheldering, de tekst die op aviertjes aangeboden worden om de levensgebeurtenissen te duiden.

Situationele niveau
Geluk: De gebeurtenis is een gunstige loop van de omstandigheden.
Ongeluk: De gebeurtenis is een ongunstige loop van de omstandigheden.
Prestatie: De positieve gebeurtenis is door mij tot stand gebracht.
Falen: De negatieve gebeurtenis is door mij tot stand gebracht of heeft door mijn falen plaats kunnen vinden.
Existentiële niveau
Geschenk: De gebeurtenis is mij overkomen en ik ben positief over de nieuwe, betere mogelijkheden die zijn ontstaan door mij.
Tragiek: De gebeurtenis is mij overkomen en ik ben negatief over wat het mij heeft aangedaan of ontnomen of aan mogelijkheden heeft ontnomen.
Plicht/taak: Dit hoor ik te doen, dit wordt van mij verwacht.
Schuld: Ik ben verantwoordelijk voor wat verkeerd is gegaan of nagelaten.
Religieuze niveau
Genade: De gebeurtenis is mij overkomen door toedoen van God (Iets, Hogere Macht) en ik ben positief over de nieuwe, betere mogelijkheden die hierdoor zijn ontstaan voor mij.
Verlatenheid: De gebeurtenis is mij overkomen en ik ben negatief over wat deze mij heeft aangedaan of aan mogelijkheden heeft ontnomen. Ik mis hierin de aanwezigheid of ondersteuning van God (Iets, Hogere Macht).
Roeping: Dit hoor ik te doen, dit wordt van mij verwacht door God (Iets, Hogere Macht).
Zonde: Ik ben ten overstaan van God (Iets, Hogere Macht) verantwoordelijk voor wat verkeerd is gegaan of nagelaten.

de ervaring en een verankerd ultiem levensdoel. Vier van de tien respondenten zijn volledig congruent in hun betekenisgeving. Twee mensen met schizofrenie zijn incongruent in hun betekenisgeving en 4 mensen zijn gedeeltelijk congruent in hun betekenisgeving.

DISCUSSIE

De vraag van dit kwalitatieve exploratieve onderzoek was, hoe (in)congruent de betekenisgeving van ingrijpende, contingente gebeurtenissen door mensen met schizofrenie en door mensen met een verslavingsproblematiek is. De resultaten laten zien dat bij vier van de tien respondenten sprake is van congruente verwerking. Of dit hoog of laag is valt niet te beantwoorden. Er heeft reeds onderzoek (Scherer-Rath, 2012) plaatsgevonden onder mensen met verslavingsproblematiek en mensen met een bipolaire stoornis.

Van de vijf mensen met een verslavingsproblematiek genoemd in het onderzoek van Scherer-Rath is er één congruent in de betekenisgeving. Van de vijf mensen met een bipolaire stoornis zijn allen congruent in de betekenisgeving. Scherer-Rath concludeert dat alle ingrijpende, contingente levensgebeurtenissen te maken hebben met een ontwikkeling op persoonlijk, professioneel of relationeel gebied. Tevens valt hem op dat als er geen duidelijke ultieme levensdoelen zijn de congruente betekenisgeving een probleem wordt. Ook daar waar de ultieme levensdoelen geen verbinding hebben met een funderende werkelijkheid wordt congruente betekenisgeving moeilijk. Elders wordt onderzoek gedaan naar (in)congruente betekenisgeving door leraren en door mensen met kanker.

Factoren die ons opvallen bij het ontbreken van volledige congruentie bij de mensen met schizofrenie die op een woonafdeling verblijven, zijn:

1. het levensdoel uit de jeugd lijkt niet meegegroeid met de andere ontwikkelingen (59-jarige rooms-katholieke vrouw)
2. een obsessie voor een instrumenteel doel lijkt het bewustzijn van een ultiem doel in de weg te staan (43-jarige moslim).
3. strenge normen (existentiële en religieuze) lijken nieuwe betekenisgeving te verhinderen (61-jarige protestants christelijk man).

Factoren die ons opvallen bij het ontbreken van volledige congruentie bij mensen met verslavingsproblematiek, zijn:

1. geformuleerde ultieme levensdoelen lijken zo nieuw te zijn (onder invloed van het 12-stappenplan), dat ze (nog) niet van invloed zijn op de betekenisgeving (53-jarige humanistische man).
2. de geformuleerde ultieme levensdoelen lijken niet verankerd te zijn in een funderende werkelijkheid (47-jarige atheïstische man).
3. de funderende werkelijkheid lijkt onder invloed van de laatmoderne tijd zo breed en veelomvattend dat verankering vaag wordt (57-jarige man met een spirituele werkelijkheid).

Het zijn voorlopige gezichtspunten, die mogelijke aanknopingspunten bieden voor verder onderzoek en in de toekomst ook een focus zijn van een professionele begeleiding van patiënten.

Deze pilotstudie laat zien dat het gebruik van dit semi-gestructureerd interview mogelijk is bij deze doelgroep en dat door patiënten met schizofrenie of verslavingsproblematiek betekenis gegeven wordt aan ingrijpende gebeurtenissen in hun leven. Zij doen dat op dezelfde manier als andere mensen. Congruente betekenisgeving wordt logisch opgenomen in het levensverhaal. Bij incongruentie of gedeeltelijke congruentie lukt dat niet of maar ten dele.

In dit onderzoek is aangetoond dat van de tien respondenten er vier volledig congruent zijn in hun betekenisgeving. In hoeverre deze (in)congruente betekenisgeving een uiting is van de ziekte of bijdraagt aan een verminderd welzijn en zelfrealisatie kan op basis van dit onderzoek niet beantwoord worden.

Er is meer onderzoek nodig om vaststaande uitspraken te doen. Er is vooralsnog geen relatie gevonden tussen de betekenisgeving en de aard of ernst van de psychopathologie.

Het gehanteerde interviewinstrument is een waardevol instrument gebleken om betekenisgeving en de bijhorende (in)congruentie in de betekenisgeving te verkennen en in beeld te brengen. Met dit instrument is het ook mogelijk om in een klinische psychiatrische setting systematisch te reflecteren over contingente gebeurtenissen, ongeacht de psychopathologie.

NOTEN

1. Binnen de gegeven grenzen en kaders van deze wereld.
2. De gegeven kaders en grenzen van deze wereld overstijgend.
3. De uitspraken ten aanzien van de betekenisgeving op de verschillende niveaus zijn te zien in figuur 4b.

LITERATUUR

- Berger, P. & Luckmann, T. (1995). *Modernität, Pluralismus und Sinnkrise: die Orientierung des modernen Menschen*. Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung.
- Brand, J. van den (2013). An instrument for reconstruction interpretation in life stories. In R. Ganzevoort, M.A. de Haardt, M. Scherer-Rath (eds.), *Religious stories we live by: narrative approaches in theology and religious studies* (pp. 169-180). Leiden: Brill.
- Emmons, R. (1999). *The psychology of ultimate concerns: motivations and spirituality in personality*. New York: Guilford Press.
- Frijda, N.H. (2007). *The law of emotions*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associations.
- Luhmann, N. (1984). *Sociale Systemen*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Makropoulos, M. (1989). *Modernität als ontologischer Ausnahmezustand? Walter Benjamins Theorie der Modern*. München: Fink.
- Makropoulos, M. (1997). *Modernität und Kontingenz*. München: Fink.
- Makropoulos, M. (2008). *Theorie der Massenkultur*. München: Fink.
- McAdams, D.P. (1993). *The stories we live by: personal myths and the making of the self*. New York: William Morrow.
- Rogers, C.R. (1982). *Over mens zijn: een perspectief*. Haarlem: Toorts.
- Scherer-Rath, M. (2007). Contingentie en religieus existentiële zorg. *Tijdschrift geestelijke verzorging*, 42 (10), 28-36.
- Scherer-Rath, M. (2013). Narrative reconstructions as creative contingency. In R. Ganzevoort, M. de Haardt, M. Scherer-Rath (eds.), *Religious stories we live by: narrative approaches in theology and religious studies* (pp. 131-142). Leiden: Brill.
- Scherer-Rath, M., Brand, J. van den, Straten, C. van, Modderkolk, L., Terlouw, C. & Hoencamp, E. (2012). Experience of contingency and congruent interpretation of life events in clinical psychiatric settings: a qualitative pilot study. *Journal of Empirical Theology*, 25 (2), 127-152.
- Scherer-Rath, M. (2013). Ervaring van contingentie en spirituele zorg. *Psyche & Geloof*, 24 (3), 184-195.
- Taylor, C. (1995). *Multiculturalisme*. Amsterdam: Boom.
- Ven, J.A. van der (1996). De structuur van het religieuze bewustzijn: verkenning van de spanning tussen religiositeit en kerkelijkheid. *Tijdschrift voor Theologie*, 36 (1), 39-60.
- Ven, J.A. van der (1998). After God? In J.A. Van der Ven, *God reinvented? A theological search in texts and tables* (pp. 171-204). Leiden: Brill.
- Westerhof, G. & Bohlmeijer, E. (2010). *Psychologie van de levenskunst*. Amsterdam: Boom.
- Zirfas, J. (2010). Zeit und Endlichkeit: Tragik und ästhetische Erfahrung. In E. Liebeau & J. Zirfas (Hrsg.), *Drama der Moderne Kontingenz und Tragik im Zeitalter der Freiheit* (pp. 141-169). Bielefeld: Transcript.

PERSONALIA

- Drs. Corry L.M. van Straten, geestelijk verzorger, pastor, supervisor van de KPV en de LVSC en vrijwillig medewerker van de Parnassia academie. Adres: Dadelplein 1 2522 DS Den Haag. E-mail: C.Straten@parnassiagroep.nl (corresponderende auteur).
- Dr. Michael Scherer-Rath, universitair hoofddocent voor Empirische Religiewetenschappen en Pastoraal Theologie, supervisor van de LVSC, Faculteit Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen, Radboud Universiteit, Nijmegen. Adres: Radboud Universiteit Nijmegen, Erasmusplein 1 6225 HT, Nijmegen. E-mail: M.Scherer-Rath@ftr.ru.nl
- Prof. dr. Erik Hoencamp, psychiater ParnassiaBavogroep. Instituut Klinische Psychologie Leiden. Adres: Parnassiagroep, Monsterseweg 93 2553 RJ, Den Haag. E-mail: e.hoencamp@parnassiagroep.nl

ADDENDUM

Ter illustratie. Voorbeelden van congruente betekenisgeving en incongruente betekenisgeving.

VOORBEELDEN VAN CONGRUENTE BETEKENISGEVING.

- Een 39-jarige christelijke man met schizofrenie geeft aan zijn ingrijpende levensgebeurtenissen congruente betekenissen vanuit zijn verankerde ultieme levensdoel. Zijn betekenisgeving bevordert zijn levensdoel en het streven naar dat levensdoel. Zijn redenering is vanuit een theïstisch godsbeeld waarbij God bepaald. Hij transcendeert zichzelf via zijn betekenisgeving (zich uitstrekken naar God). Daarin komt hij in aanraking met God. Het is tegelijk een antwoord op het handelen van God als een overgave aan die God: transcendentie immanentie.

Ter illustratie:

1. Bekering.

I: Genade. Kun je uitleggen hoe je tot die keuze gekomen bent?

Man: Dat ik het moeilijk heb gehad. Dat je rustig kunt stilstaan bij de dingen. Dat is natuurlijk genade. Dat ik een nieuwe kans heb gekregen van de Heer. Ik heb een hoop gesprekken gehad met de reclassering. Ik heb een kans gekregen van justitie. Ik ga er op een andere manier mee om dan iemand anders. Dus ik zag het toch nog wel zitten. En dat is ook een stukje genade. Dat moet ik zelf waarmaken. Ik ben misschien raar maar ik ben genezen destijds. Ik ben de burgemeester dankbaar dat ik hier kon komen wonen. In X had ook gekund, maar dan was het wel anders geweest met mijn verleden. Ik heb leiding gehad van de mensen op het terrein. Daar ben ik dankbaar voor.

2. Psychosevrij en niet ingestort door medicijnen.

I: Genade. Waarom kies je voor het woord genade?

Man: Ergens ben ik blij dat de medicijnen bestaan. God is er natuurlijk ook bij betrokken. Als christen bid je eigenlijk dat het goed gaat. Als je naar de dokter gaat, bid je voor de dokter. Je bidt dat de medicijnen zullen helpen. Door de doktoren zijn de medicijnen gemaakt. Dus je bidt voor de mensen die het maken. Dat ze wijsheid hebben. Dus ja, dat is genade.

3. Huis gekregen.

I: Genade. Waarom is het genade?

Man: Ja, dat God je de misstappen vergeeft. En dat God je een nieuwe kans geeft. Dat is een stukje genade. Dat God je weer mogelijkheden geeft als je hem volgt. Als je kunt gehoorzamen wat er in de bijbel staat. En doen wat Hij zegt. Als je je daarna wilt uitstrekken. Dan geeft de Heer heel veel zegen. Dat is fantastisch.

- Een christelijke vrouw van 57 met een verslaving duidt de ingrijpende gebeurtenissen congruent vanuit haar verankerde ultieme levensdoel. Twee duidingen bevorderen haar levensdoel en een duiding belemmert haar levensdoel. Haar redenering is vanuit een theïstisch godsbeeld. God bepaalt, maar zij kan die God wel beïnvloeden door haar gebed. Zij reikt naar het leven met die God. Daarin is sprake van zelftranscendentie: transcendentie immanentie.

Ter illustratie:

1. Geboorte zoon

I: Genade. Kun je uitleggen hoe je gekomen bent tot de keuze van dat woord?

Vr: Ja, Hij schonk me toen iets moois. Dat mocht ook wel na al die vreselijke jaren.

I: Wie is Hij?

Vr: Mijn Hogere macht, mijn God. Ja, iets waar ik heel blij mee was. Iets, een nieuw mens, nieuw leven. Omdat ik altijd ook veel gebeden heb. Om te vragen of het goed mocht gaan. En toen ook, op dat moment dacht ik: God helpt me wel. Toen was mijn God er ook al. Weet je.

2. Geboorte kind van zus

I: Kun je uitleggen waarom genade een nog beter woord is?

Vr: De genade past ook bij mijn hogere macht. Hij is er dus... Hij is er gewoon. En dit is weer iets heel moois wat Hij... zo voelt dat. Ik... eh... ik ben niet slecht en mijn zus ook niet. Hij heeft ons toch een zoon gegeven. Allebei vinden we dat, ik ook, het mooiste wat me is overkomen.

3. Laatste scheiding

I: Is er een woord dat er nog beter bij past?

Vr: Ja, verlatenheid. Ik voelde me verlaten. Door iedereen he? Niet alleen door hem... maar door alles en iedereen.

I: Waarom kies je nu juist voor dit woord?

Vr: Omdat ik me ook door God in de steek gelaten

voelde. Toen. Soms denk ik: als dit niet was gebeurd, dan had ik nooit zo mijn God weer teruggevonden. Ja, nou je het zegt... Misschien breng je me op een idee. Ik denk dat mijn geloof alleen maar versterkt is door dit.

I: Dus door het dieptepunt is je geloof versterkt?

R: Ja.

VOORBEELDEN VAN INCONGRUENTE BETEKENISGEVING.

- Een 59-jarige katholieke vrouw met schizofrenie duidt de ingrijpende gebeurtenissen afwisselend existentieel en religieus. Er is geen ultiem levensdoel. Haar betekenisgeving heeft niet met het geformuleerde levensdoel te maken, laat staan dat er sprake is van bevordering of belemmering. Ze heeft weet van de transcendentale dimensie maar negert deze: immanente transcendentie.

Ter illustratie:

1. Kinderen krijgen:

I: Welk woord hoort bij kinderen krijgen?

Vr: Kinderen zijn een geschenk. Het is niet een geschenk als je ziek wordt.

I: We hebben het nu alleen over het krijgen van kinderen.

Vr: Het was echt geen geluk. Het was meer een ongeluk om kinderen te hebben. Geluk en ongeluk.

I: Is er een woord dat er beter bij past?

Vr: Dat is heel moeilijk. Ik heb me er nooit zo mee bezig gehouden. Ik was niet zo gelovig. Ik heb me nooit zo met God bezig gehouden. Mijn kinderen gingen naar de openbare school.

2. Psychotisch en depressief geworden:

I: Vertel eens, hoe ben je tot het woord roeping gekomen?

Vr: Dat... er komt muziek uit het huis. Met bekende artiesten. Maar ik denk wel eens: het is kolder. Want in je huis kunnen geen mensen wonen. Maar het is geen kolder. Op de hele wereld.... En dan moet het precies uit je huis komen. En dan ga ik aan mezelf twijfelen. Maar dat zal ik maar laten.

3. Vriendinnen en familie terug zien.

I: Hoe ben je tot het woord geschenk gekomen?

Vr: Nou, kleinkinderen. Ik moet er niet aan denken om een kind groot te brengen. Als ze groot zijn, zijn ze minder ondeugend. Zijn snor drukken in huis. Ik vind ze best wel leuk. Deze is groot. Die is minder ondeugend. Het is best wel leuk.

- Een 47-jarige atheïstische man met een verslaving duidt de eerste levensgebeurtenis gedeeltelijk congruent en de beide anderen niet. Het hebben van deze vrouw duidt hij als genade. Die betekenisgeving bevordert zijn levensdoel: geluk voor anderen en zichzelf. Maar er is geen verankering in zijn atheïstische funderende werkelijkheid: gedeeltelijke congruentie.

Bij de tweede gebeurtenis, het eerste pilletje, is er in de betekenisgeving geen relatie met het levensdoel. Er is ook geen verbinding met een funderende werkelijkheid. Zo ook bij de derde gebeurtenis. Er is geen enkele relatie met het levensdoel of met een andere werkelijkheid. De eigen verantwoordelijkheid drukt zwaar op hem. Hij heeft weet van een transcendentale werkelijkheid maar negeert deze: immanente transcendentie.

Ter illustratie:

1. Huidige vrouw

I: Is er een woord dat nog beter past bij je huidige vrouw? Het gaat om de inhoud van het begrip. Waar herken je je in?

M: Uitgaande van de definitie van een Hogere Macht, alles wat ik zelf niet ben... dat er mensen van me houden... die mij helpen... Ja, genade, zou ik dan toch zeggen. Maar genade heeft een beladen betekenis. Ja, laat toch maar staan.

I: Hoe ben je gekomen tot dat woord genade?

M: Ja, mooi verhaal. Het is meer een kwestie van reductie. Omdat het het meest in de buurt komt. Het heeft niet te maken met een hogere werkelijkheid.

2. Het eerste pilletje

I: Welk woord geeft het beste weer hoe u over de situatie denkt?

M: Falen.

I: Kun je uitleggen hoe je tot deze keuze bent gekomen?

M: Zo voelt het heel erg. Omdat het gewoon zo voelt.

I: Hoe ben je tot die keuze gekomen?

M: Nou, omdat het een hele goedkope oplossing is om iets anders de schuld te geven. Ik ben verantwoordelijk voor mijn daden. Ook met terugwerkende kracht.

3. Mislukte zelfmoordpoging

I: Is er een woord dat er beter bij past?

M: Schuld.

I: Kun je dat uitleggen?

M: Het is mijn verantwoordelijkheid.